

MADŽARSKA HISTORIOGRAFIJA O HRVATSKO-SLOVENSKOM SELJAČKOM USTANKU GODINE 1573.

István Sinkovics, Budimpešta

Seljački ustanak nije doduše presezao na mađarska područja, ali je ipak s više gledišta bio u stanovitu odnošaju s Mađarskom, jer su se život i borba hrvatskih i slovenskih seljaka u bitnom podudarali sa životom i borbom mađarskih seljaka. Događaji u Slavoniji i Hrvatskoj sa zanimanjem su praćeni u Mađarskoj zbog zajedničke borbe protiv Turaka. Pobuna seljaka bila je u svijesti ljudi povezana s križarskom vojskom Györgya Dózse, a okrutnim smaknućem Matije Gupca stekao je priznanje isti oblik nezasićne odmazde koji je prije bio prokušán na Dózsi. To čini razumljivim da se mađarska povijesna djela bave seljačkim ustankom iz godine 1573.

Od suvremenika o seljačkom je ustanku iscrpno, ali ipak nepotpuno pisao ponajprije Miklós Istvánffy u svom djelu »Historiarvm de rebvs Vngaricis libri XXXIV«. Istvánffy je rođen 1538. u južnom dijelu Transdanubije, u Kisaszonyfalvi. Odatle je obitelj godine 1543. pobjegla pred Turcima u Szigetvár. Poput većine mladih plemića započeo je svoj životni put kao štitonoša. U početku je služio na dvoru esztergomskog nadbiskupa Pála Várdaya, zatim na dvoru egerskoga biskupa, Miklósa Oláha. Odatle je otišao na Sveučilište u Padovi, gdje je neko vrijeme studirao pod vodstvom Jánoša Sambucusa. Vrativši se odanle, postao je vojnikom u Szigetváru, a zatim je opet došao Miklósu Oláhu, koji je tada bio esztergomski nadbiskup i kraljevski kancelar. Obiteljski je sustav djelomice dolazio do priznanja i u središnjih vlasti. Tako je Istvánffy dobio mjesto u ugarskoj kancelariji. Poslije je postao kraljevskim savjetnikom, zatim zamjenikom palatina, ali kada je godine 1608. popunjavana služba palatina, dvor nije uzeo u obzir Istvánffyja. Od tada je, teško bolestan, povučeno živio u Vinicama, gdje je 1615. umro.¹

¹ Prvo izdanje Istvánffyjeva djela sadrži njegovu kratku biografiju. Nicolai Istvanfi Pannonii Historiarvm de rebvs Vngaricis libri XXXIV, nunc primum in lucem editi. Coloniae Agrippinae, 1622. Epistola dedicatoria, 2—3. — Nedavno su odlomci iz Istvánffyjeva djela objavljeni na mađarskom jeziku. Nicolaus Istvanfius: Historiae de rebus Ungaricis. Monumenta Hungarica VI. Magyar Helikon, 1962. U ovom je izdanju Istvánffyjevu biografiju sastavio György Székely, 17—27.

Istvánffy je svoju povijest počeo pisati kao nastavak Bonfinijeva rada o vremenu nakon 1490., i to tek nakon Sambucusove smrti. Nekoliko godina stariji Sambucus bavio se također mišlju da nastavi Bonfinijev rad, ali je zgotovio samo koncept o razdoblju 1496.—1526. i nekoliko dijelova povijesti XVI. stoljeća. Istvánffy je nasuprot tomu pisao svoj zamišljeni rad o razdoblju 1490.—1606. Radio je na osnovi opisâ, zatim pisama i drugih pisanih izvora. Pišući o razdoblju do 1550., oslanjao se više na izvješća drugih, a od sredine stoljeća vlastiti doživljaji čine njegovo izlaganje iscrpnijim i raznovrsnijim. To se pokazuje i u njegovu prikazu hrvatsko-slovenskoga seljačkog ustanka.² Kao činovnik ugarske kancelarije i zatim obnašatelj visoke državnopravne časti puno je boravio na dvoru. Od osobnosti koje su u seljačkom ustanku igrale kakvu ulogu poznavao je Györgya Draskovicha (Juraj Drašković), Ferencu Tahyja, Istvána Fejérvövyja. Možda je i od samog bana Draskovicha slušao o akciji plemstva, o pozivu carskim četama, o sastavu vojska koje su išle protiv seljaka. No bit će da je i neposredno poznavao tradicije koje su vladale u krugu slovenskog i hrvatskog seljaštva, pogotovu što je tamo imao posjede ili bio dionikom posjeda. Na taj je način mogao saznati ono o čemu osobnosti plemenita roda nisu mogle biti obaviještene. Kao vlastelin zastupa on plemićko shvaćanje, te pobjedu plemstva u odlučnoj borbi razjašnjuje time što je njegova stvar bila pravedna, a i njegovo oružje bolje. Seljake spominje oznakama koje žigošu.³ Ali uzrok ustanka vidi djelomice ipak u položaju seljaka. Seljake su na ustanak nagnali nepodnošljiv rad, porezi koji prekoračuju njihove sile i pravnu mjeru, okrutnost plemstva, njegova oholost i tiranija. S druge je strane ustanak uglavnom izazvalo suparništvo između Gregorijanaca i Tahyja: Gregorijanec je huškao seljake protiv Tahyja.⁴ Unatoč svomu plemićkom shvaćanju on međutim ne prešućuje da je odmazda nad poraženim seljacima i zarobljenicima bila okrutna.

Neobično umjereno piše on o Gupcu. Ističe njegove sposobnosti i dopušta da je kazna osobito teška, ali je, uglavnom zbog kraljevskog naslova i reminiscencije na Dózsu, smatra zasluženom. Ovdje se on potpunoma postavlja na plemićko stajalište što ga je više puta izrazio György Draskovich. Premda se ipak ne da dokazati da je Gubec bio izabran za kralja. Možda je plemstvo to naglašavalo da bi dobilo pristanak cara Maximiliana, odnosno nadvojvode Karla, za neobično okrutan način smaknuća.⁵

Istvánffy piše o borbi kod Stubice podrobnije, ali prati i širenje ustanka. Za njegovo ishodište uzima područje između Kupe i Save. Kad su seljaci stigli do Save, došli su u doticaj s Kranjcima i susjednim narodima. Njih su izvijestili da su se latili oružja za *communis libertas* i pozvali ih da im se pridruže. Na taj poziv odgovorili su seljaci između Sutle i Drave neka samo napreduju te da će

² Nicolai Isthvanfi Pannonii Historiarvm de rebvs Vngaricis, 527—529.

³ Npr. *perditissimorum hominum incondita multitudo: scelerata colluvio; sicarii, aleatores, incendiarii . . . itd.*

⁴ Istvánffy spominje Ambrosiusa Gregoranciusa. Podban Ambroz Gregorijanec igrao je stanovitu ulogu u borbi protiv Tahyja godine 1565. Ali je od 1571. Stjepan Gregorijanec hrabrio seljake i ujedno ih iskorištavao u razmirici svoje obitelji s Tahyjem.

⁵ Njegova pisma caru Maximilianu i nadvojvodi Karlu od 11. veljače 1573. Franjo Rački: *Građa za povijest hrvatsko-slovenske seljačke bune god. 1573. Starine Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti*, VII (1875), 211—213.

se njihove sile ujediniti na poljima između Ptuja i Varaždina. U vrijeme borba kod Stubice, piše on, ustanici su očekivali priključenje daljnjih seljaka na osnovi foedusa i societasa. Communis libertas znači možda »stara pravda«, koja je spomenuta kao cilj ustanka. A foedus i societas upućuju možda na prethodno okupljanje seljaka.

Istvánffy je bio povjesničar humanizma; njegov jezik i način njegova izlaganja pokazuju da je odgojen na klasičnim uzorima. On pušta likove da drže govore, preuzima u svoj tekst vijesti i odgovore na njih. Njegovi podaci nisu uvijek točni, čemu djelomice pridonosi to što je svoj rad započeo znatno poslije, tek nakon 1590., a podatke koji su sačuvani u sjećanju treba, općenito uzevši, preispitivati. Istvánffyjev rad izašao je prvi put godine 1622. u Kölnu, a do 1758. doživio je četiri izdanja. On je oblikovao povijesno shvaćanje cijelog niza naraštaja.

Slavonski vlastelin Gergely Petthö (oko 1570.—1629.), koji je rođen u doba ustanka, bio je generalni kapetan hrvatskih graničnih područja, poslije podban, i zastupao je u ugarskom saboru hrvatsko plemstvo. U svom djelu »Rövid Magyar Cronica« (Kratka mađarska kronika) napisao je i on nekoliko redaka o ustanku. U usporedbi s Istvánffyjem on u opisu ne pruža ništa novo. Polovica opisa bavi se smaknućem Gupca, njegovom »strašnom« smrću. Petthöov rad izašao je u osam izdanja, što je dokaz njegove popularnosti.⁶

Osim suvremenika poznatu je sliku o seljačkom ustanku poslije obogatio novim detaljima István Katona. Isusovac István Katona (1732. — 1811.) bio je profesor na sveučilištu u Nagyszombatu (zatim u Budimu), a poslije nadbiskupski knjižničar.⁷ On se uključio u onu opsežnu zbirku podataka što su je bili započeli isusovci. Ali je, istodobno s Györgyom Prayjem, počeo objavljivati izvore. Pod naslovom »Historia critica regvm Hvangariae« napisao je Katona povijest Ugarske u 42 sveska. Njegova se metoda sastojala u tomu da se doslovce objave izvori, eventualno dijelovi izvora, ali tako poredani da se mozaik stapa u jednu jedinstvenu sliku. Uspoređivanjem, ispravljanjem izvornih podataka on se želi približiti zbilji. Stoga svoj rad zove Historia critica. Povijesti seljačkog ustanka posvetio je gotovo deset stranica.⁸ Istvánffyjev opis navodi on u cijelosti; govore, obavijesti, glasine u tekstu donosi drugim tipom slova, da bi čitatelj dobio jasniju sliku. Na drugim mjestima, uglavnom kod starijih dijelova, on često kritizira Istvánffyja, ovdje ga prihvaća, ali ga i dopunjuje. S jedne strane na osnovi rada zagrebačkog kanonika Adama Baltazara Krčelića o povijesti zagrebačke stolne crkve. Krčelić je pisao o seljačkom ustanku u vezi s prikazom djelovanja Györgya Draskovicha. I on je radio uglavnom na Istvánffyjevoj osnovi, ali se možda služio i drugim izvorima. Tako se u njegovu opisu osim Gupca poimence spominju i drugi seljaci. O njima je Katona u svoj rad doslovce preuzeo dio o Iliji Gregoriću i Grguru Gušetiću. Po njemu je I. Gregorića i G. Gušetića odveo u Beč na saslušanje Draskovich, koji je iz priznanjâ optuženikâ doznao da su oni bili začetnici ustanka. Nakon obavljenog ispitivanja vraćeni su 1. siječnja natrag, da budu

⁶ Gergely Petthö: Rövid Magyar Cronica, Bécsben, 1660, 161.

⁷ O njegovoj biografiji vidi Magyar irodalmi lexikon (Mađarski književni leksikon) I. Budapest, 1963, 597—598.

⁸ István Katona: Historia critica Regvm Hvangariae, stirpis Avstricae XXV. Budaë, 1793, 418—427.

kažnjeni tamo gdje su počinili svoje prestupke.⁹ Katona utvrđuje da se to moglo dogoditi samo 1. siječnja 1574., jer su — po dotičnom dijelu pisma što ga je 23. travnja 1573. napisao Antal Verancsics — seljaci Susjedgrada i Stubice u Slavoniji prekoračili sukob s Ferencom Tahyjem i počeli se buniti. A da seljački ustanak nije mnogo prije poražen, utvrđuje Katona iz Listhiusova pisma, koje u cijelosti objavljuje. Janós Listhius, biskup u Györu, ugarski kancelar, izvješćuje u tom pismu esztergomskog nadbiskupa i vrhovnog kancelara Antala Verancsicsa o pretpovijesti i tijeku ustanka onako kako je to poznato i vladaru. On opisuje slanje veszprémskog biskupa Istvána Fejérvövyja u Zagreb i saborsku odluku u korist Tahyja te dodaje: »ja ne znam po čijem nalogu, ali sigurno ne po nalogu Njegova Veličanstva.«¹⁰ Po Katoni seljake je na ustanak nagnala saborska odluka. U opreci prema Istvánffyjevoj tvrdnji on piše da je ustanak potekao iz Susjedgrada te da se zatim protegnuo na Slavoniju, Štajersku i Kranjsku. Kad je ustanak planuo, veszprémški se biskup požurio da to dojaví dvoru. A vladar, već upozoren od nadvojvode Karla, naredio je da se ustanak uguši.

Točnije nego Istvánffy opisuje Listhius tijekom ustanka, tri seljačke bitke i njihove teške gubitke. On žali i osuđuje što su banove čete posve bez potrebe zapalile cijeli niz sela. Za pisanja njegova pisma, 28. veljače, vlada već tišina, tragedija se primiče kraju. Cijela Slavonija proklinje Tahyja, ali ni kraljevski povjerenici nisu djelovali ispravno. Listhiusovo pismo, u kojem ni jednom riječju ne osuđuje seljake, predstavlja vrijedan izvor, jer je obavijesti primao s najboljih mjesta. Katona je dakle objavljivanjem izvora pružio mnogostranu sliku o ustanku. On sam ne zauzima stava, on pušta da izvori govore. Pa i to slabo razjašnjava činjenicu da on u naslovu na rubu naglašuje gušenje Gupčeve bune.

Građanska se historiografija stoljećima u prikazivanju ustanka oslanjala na Istvánffyjev opis i na podatke što ih je objavio István Katona. To je bilo značajno za zastupnike te historiografije koji su napisali obuhvatno djelo o povijesti Mađarske.¹¹ Johann Christian von Engel (1770. — 1844.) napisao je u prvoj četvrti XIX. stoljeća jednu mađarsku povijest na njemačkom jeziku. On je bio činovnik sedmogradske dvorske kancelarije u Beču. Iako se kod prikazivanja ustanka ne poziva na svoje povijesne izvore, morao se osim Istvánffyja i Katone služiti i drugim izvorima. Jer on sam spominje Jurja Lenkovića kao vođu uskoka i znade da je Maximilian Tahyju pokazao svoju nemilost, a

⁹ Adam Baltazar Krčelić: *Historiarum Cathedralis Ecclesiae Zagradiensis Partis Primae Tomus I. Zagrabiae*, s. a., 248—249. Ime Grgura Gušetića pojavljuje se među vođama ustanka. Zajedno s Ilijom Gregorićem saslušan je Mihajlo Gušetić. Rački: *Građa*, 254; naredba dvorskog ratnog vijeća od 13. lipnja 1573. *Magyar Országos Levéltár (Mađarski državni arhiv)*, *kamarai levéltár (komorski arhiv)*, Lymbus (E 211) II. Parasztfelkelések (Seljački ustanici).

¹⁰ Katona: n. dj., 425. — Spomenuta odluka nije sačuvana. Vidi *Monumenta Comititalia Regni Hungariae VI. Izdao Vilmos Fraknói, Budapest, 1879, 414; Acta Comititalia Regni Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae III. Izdao Ferdo Šišić, Zagreb, 1916. (Monumenta spectantia historiam slavorum meridionalium XXXIX.) 370—371.*

¹¹ O mađarskoj građanskoj historiografiji općenito vidi Emma Lederer: *A magyar polgári történetírás rövid története (Kratka povijest mađarske građanske historiografije)*, Budapest, 1969.

Fejérvöyju svoje negodovanje.¹² Polihistor Aurel Ignaz Fessler (1756. — 1839.), koji je pod utjecajem prosvjetiteljstva od redovnika postao slobodnim zidarom, pisao je također na njemačkom jeziku povijest Mađarske. Fessler je točno upućivao na svoje izvore: na Istvánffyja, Katonu, A. B. Krčelića, Györgya Ráttkaya i Weichharda baruna Valvasora. Obojica su — prije svega na osnovi Istvánffyjeva prikaza s obzirom na borbe protiv Turaka godine 1573. — seljački ustanak dovela u svezu s turskim napadajem. Szigetvárski je paša iskoristio ratne operacije za pljačkanje i zapalio trgovište Kanizsu.¹³ Ova je sveza neosnovana, jer su nakon smrti gradskog kapetana Györgya Thuryja godine 1571. u kaniškom kraju borbe postale češće, a Turci su i 1571. prodrli kroz močvaru koja je štitila grad.¹⁴ Ovo je izlaganje zatim preuzeo i u druge povjesničke radove. To vrijedi za istaknute predstavnike mađarske građanske historiografije: za Lászlóa Szalaya i Mihály Horvátha. Obojica su igrali neku ulogu u vijeku reforma i godine 1848.—49. László Szalay (1813. — 1864.) išao je u svom djelu, što ga je napisao u emigraciji, Istvánffyjevim putem, ali ga je iz Listhiusova pisma dopunio time da su seljačka selišta spaljena nakon poraza ustanka.¹⁵ Mihály Horváth (1809.—1878.) pisao je svoje zapiske isto tako u emigraciji, ali ih je po povratku u domovinu obradio i dopunio. Pri opisu ustanka njegovi su glavni izvori Istvánffy i Listhius. I on spominje turski napadaj na Kanizsu, koji se zbio u vrijeme kad se gradski kapetan Gáspár Alapi »s najvećim dijelom straže borio protiv ustaničkih seljaka«.¹⁶ Ne zna se na čemu Mihály Horváth osniva ovu svoju tvrdnju. Bit će da se radi tek o slutnji. Istvánffy naime pripovijeda o pohodu plaćenika koji su služili u Pokuplju. Isto tako i Listhius spominje banove vojnike.

Nov ton u opis ustanka unijela je činjenica da su se mađarski povjesnici počeli služiti inozemnom literaturom. Tako Henrik Marzali (1856.—1940.) u svom djelu »Az ellenreformáció kora« (Vijek protureformacije). Marczali je povijest ustanka prikazao po austrijskoj povijesti Franza Kronesa, koji je objavio i akte za povijest slovenskog seljačkog ustanka. Marczali je naglasio ulogu Ilije Gregorića te da su seljaci htjeli na se preuzeti skrb za obrambenu liniju, što je imalo utjecaja na organizaciju vojne krajine.¹⁷ Na početku našega stoljeća objavio je Ede Margalits po nalogu Povijesne komisije Mađarske akademije znanosti pregledno, u dva sveska, hrvatske povijesne studije, koje su u časopisima izlazile od 1850. do 1899. pod naslovom »Horvát történelmi repertorium« (Hrvatski povijesni repertorij). O seljačkom ustanku objavio je izvadak iz studije Vjekoslava Klaića koja je izašla 1874. pod naslovom »Matija Gubec, kralj seljački 1573.«. Time se s jedne strane osvjetljuje istraga određena

¹² Johann Christian von Engel: Geschichte des ungarischen Reichs. IV. Theil. Neue Ausgabe. Wien, 1834, 219.

¹³ Engel: n. dj., 219; Aurel Ignaz Fessler: Die Geschichten der Ungern und ihrer Landsassen. Siebenter Theil, Leipzig, 1824, 149—151, Geschichte Ungarns III. 3. Ausgabe. Leipzig, 1874, 613.

¹⁴ Veronika Müller: Thury György. s. 1, 92.

¹⁵ László Szalay: Magyarország története (Povijest Mađarske) IV. Lipcse, 1854, 366.

¹⁶ Mihály Horváth: Magyarország története (Povijest Mađarske) IV. Pesten, 1871, 352.

¹⁷ Nagy Képes Világtörténet (Velika ilustrirana povijest svijeta) VIII. Uredio Henrik Marczali, Budapest, s. a., 374.

na tužbu seljaka za godinu 1571., a s druge strane kranjska i štajerska grana ustanka.¹⁸ Ignác Acsády (1845.—1906.) opisao je, raskidajući s tradicionalnim prikazom mađarske povijesne literature, uz pomoć ovog izvotka tijek ustanka u svom opsežnom djelu »A magyar jobbágyság története« (Povijest mađarskoga kmetstva), koje je izašlo 1906. i nakon oslobođenja objavljivano u više izdanja.¹⁹

U najvećoj sintezi vremena između dvaju svjetskih ratova oslonio se Gyula Szekfű (1883.—1955.) u djelu »Magyar Történet« (Mađarska povijest) na Acsádyjev rad i napisao ukupno tri i pol retka o ustanku koji je bio najveći od slavonskih ustanaka sedamdesetih godina. Po njegovoj je postavci ustanak raspirio susjedni zemljišni veleposjednik, a zatim ga vodio popularni upravitelj gospodarstva (preko Vj. Klaića ušla je u literaturu verzija da je Gubec bio upravitelj grofa Oršića).²⁰ Iz toga, premda ne izrijekom, proizlazi da sami seljaci nisu kadri započeti ustanak. Szekfű je uostalom i druge seljačke ustanke prikazao tek posve ukratko. Pa ipak, u njega nalazimo još dvije opće primjedbe koje se djelomice odnose i na ustanak iz godine 1573. Zgodna je njegova postavka da su mogućnosti za seljački ustanak za vrijeme turskih ratova bile nepovoljne, jer je posvuda bila stacionirana vojska da bi mogla ugušiti ustanak. Njegova je druga postavka da do općeg ustanka nije moglo doći stoga što je uski, dugi pojas zemlje priječio geografsko proširenje. To je samo djelomice točno, jer se upravo 1573. ustanak proširio u zapadnom smjeru preko granica zemlje.

Sažimljući, može se utvrditi da mađarska historiografija do oslobođenja gotovo i nije išla dalje od onoga što je opisao suvremenik Miklós Istvánffy i zaključio isusovac István Katona. Samo su radovi-pregledi doticali seljački ustanak, pa je iz značaja tih radova proizašlo to da su se oni tom temom bavili tek ukratko. Točno je doduše da prikazivanje povijesti ustanka nije primarno zadaća mađarske historiografije, ali se svejedno može prigovoriti ne samo da se nismo služili rezultatima hrvatske i slovenske povijesne literature, nego i da nismo poznavali ni odnosne postavke štajerske historiografije. Drugi je opravdani prigovor da povrh radova-pregleda nitko nije poduzeo istraživanja niti napisao samostalne studije radi razotkrivanja ustanka.

Nakon oslobođenja objavio je László Geréb (1905.—1963.) u svojoj publikaciji »A hazai osztályharok irodalma 1525 — 1660« (Literatura o klasnim borbama u ugarskim zemljama) na mađarskom jeziku izvornu građu o ustancima koji su se zbili u razdoblju između dviju spomenutih godina. U tom djelu odlomak »Gubec Máté és a horvát határvidéki felkelés 1571 — 1573« (Matija Gubec i ustanak hrvatske krajine) tvori samostalno poglavlje, uz koje je Geréb osim Istvánffyjeva prikaza objavio i odnosni dio ljetopisa dotad neuvažavanog Gergelya Petthőa, ali u uvodu objavljuje, po Edeu Margalitsu, detalje iz studije Vj. Klaića.²¹ Sveučilišni udžbenik²² i u više naklada objavljivano djelo

¹⁸ Ede Margalits: Horvát történelmi repertorium II. Budapest, 1902, 606—608.

¹⁹ Ignác Acsády: A magyar jobbágyság története. Budapest, 1950, 205.

²⁰ Bálint Hóman — Gyula Szekfű: Magyar történet III. 6. izdanje. Budapest, 1939, 537.

²¹ A hazai osztályharok irodalma. Izdao László Geréb. Budapest, 1955, 139—143.

²² Magyarország története 1526—1790. Magyarország története II. 2. Uredili Éva H. Balász i László Makkai. Budapest, 1972, 105—106.

Aladára M ó d a »400 év küzdelem az önálló Magyarorszáért« (Četiristogodišnja borba za samostalnu Mađarsku)²³ te djelo »Magyarország története« (Povijest Mađarske), što ga je redigirao Institut za povijesnu znanost Mađarske akademije znanosti, dopunili su, posluživši se priznanjima zarobljenih seljaka, sliku nekim novim crtama. Knjiga »Magyar történeti szöveggyűjtemény II/1.« (Mađarska povijesna hrestomatija), koja je izašla kao sveučilišni priručnik, objavila je osim seljačkih priznanja Maximilianovu naredbu o istrazi protiv plemića koji su sudjelovali u ustanku.²⁵ Napokon, uskoro izlazi moja studija na njemačkom jeziku: »Der kroatisch-slowenische Bauernaufstand im Jahre 1573« (Hrvatsko-slovenski seljački ustanak godine 1573.).²⁶ Ta studija bila je u svom prvotnom obliku predavanje održano 1970. u Mogersdorfu na jednom kulturnopovijesnom simpoziju. Studija se bavi uzrocima ustanka i upućuje na to da Ferenc Tahy nije usamljen slučaj, jer stoga što je vladajuća klasa preuzela robnu proizvodnju slične se metode mogu susresti u Mađarskoj, pa čak djelomice i u Austriji. Studija ističe ulogu bivših vojnika u pripremanju ustanka i u samom ustanku. Unatoč naoko izoliranoj borbi seljaka i premda zbog brze intervencije vladajuće klase nije bilo vremena za daljnje širenje, ipak se pokazuju znaci jedinstvene zamisli i organizacije. Ali istodobno ni ustanički tabor nije bio bez unutarnjih suprotnosti. Što se tiče vodstva seljačkog ustanka, to je zanimljivo pitanje. Tu je važnu ulogu igralo čak više osoba, u prvom redu Ilija Gregorić. I Matija Gubec imao je važnu funkciju u vođenju seljačke borbe. O njemu znademo relativno malo, budući da je smaknut nekoliko dana nakon ugušenja ustanka. Njegov je lik u predaji još više narastao stoga što su ga plemići u svom bijesu dali na demonstrativan način smaknuti uz nečovječnu okrutnost.

Borba hrvatsko-slovenskih seljaka u Podunavlju pripada u zadnje klasične seljačke ustanke kasnoga feudalizma. Ustanici su se borili protiv povisivanja zahtjeva svojih gospodara, protiv nemilosrdna postupka koji je s time povezan i, povrh toga, općenito uzevši, protiv tlačenja od feudalnog gospodara. Ustanak ima instinktivan značaj, karakterističan za seljačku borbu, ali se ujedno moraju naglasiti i slijedeći čimbenici: određenje cilja borbe, visok stupanj organizacije osnivanje carskog ureda u Zagrebu nakon što se izbori pobjeda nad gospodari-ma i napokon preuzimanje odgovornosti za obranu granice. Sve to podcrtava svjesnost borbe.

Kratki pregled o stavu mađarske historiografije želio bih završiti poukom da je zajednička zadaća susjednih zemalja dati svoj prinos razotkrivanju seljačke borbe u Podunavlju.

²³ Aladár M ó d: 400 év küzdelem az önálló Magyarorszáért. Budapest, 1954, 40.

²⁴ Magyarország története I. izdanje. Uredili Erik M o l n á r, Ervin P a m l é n y i i György S z é k e l y. Budapest, 1971³ 205—206.

²⁵ Magyar történeti szöveggyűjtemény. Izdao István S i n k o v i c s. Budapest, 1968, 174—177.

²⁶ István Sinkovicz. Der kroatisch-slowenische Bauernaufstand im Jahre 1573, Internationales kulturhistorisches Symposion Mogersdorf 1970, Eisenstadt 1973, 69—98.

Zusammenfassung

DIE UNGARISCHE GESCHICHTSSCHREIBUNG ÜBER DEN KROATISCH-SLOWENISCHEN BAUERNAUFSTAND DES JAHRES 1573

Dieser Bauernaufstand erstreckte sich nicht auf die ungarischen Gebiete, stand aber mit Ungarn von vielen Hinsichten aus in Verbindung. Leben und Kampf des kroatischen und slowenischen Bauerntums waren im Grunde genommen mit denen der ungarischen Bauern identisch. Die Ereignisse in Slawonien und Kroatien wurden infolge des gemeinsamen Kampfes gegen die Türken auch in Ungarn mit Aufmerksamkeit verfolgt. Im Denken der Ungarn war der Aufstand der kroatischen Bauern mit dem Kreuzheer von György Dózsa verbunden, auch in der grausamen Hinrichtung von Matija Gubec kam ja dieselbe Form der Rache zum Ausdruck, die zuerst an György Dózsa erprobt worden war. All das macht nun verständlich, daß der Aufstand der kroatisch-slowenischen Bauern im Jahre 1573 in den ungarischen historischen Arbeiten besprochen wurde.

Was die Zeitgenossen betrifft, so schrieb Miklós Istvánffy (1538—1615) verhältnismäßig viel, aber dennoch unvollständig über den Bauernaufstand. Als Beamter der ungarischen Kanzlei stand er mit György Drašković, Ferenc Tahy, István Fejérvöly in Verbindung und hatte gute Informationen. Er war ein an antiken Klassikern geschulter Geschichtsschreiber des Humanismus, der den Grund für die Rebellion der Bauern einerseits in der schlechten Lage des Bauerntums, andererseits in den Streitigkeiten zwischen Gregorijanec und Tahy sah. Nach Livius läßt er Gubec und die Anführer des Adels vor dem Beginn der Schlacht bei Stubica eine Rede halten. Er vertritt die Auffassung des Adels und berichtet offensichtlich auf Grund des Briefes von Drašković darüber, wie Gubec zum König gewählt wurde, was für den Adel ein Vorwand war, die grausame Art seiner Hinrichtung damit rechtfertigen zu können. Das Werk Istvánffys ist zwischen 1622 und 1758 in vier Ausgaben erschienen und hat dadurch die Geschichtsauffassung einer Reihe von Generationen beeinflußt.

Einer der hervorragendsten Vertreter der jesuitischen Geschichtsschreibung in Ungarn, István Katona (1732—1811) widmete in seinem 42 Bände umfassenden historischen Werk beinahe 10 Seiten der Geschichte des kroatischen Bauernaufstandes. Seine Hauptquelle war das Werk Istvánffys, das er durch die sich auf Ilija Gregurić und Grgur Gušetić beziehenden Teile des Werkes von Adam Baltazar Krčelić über den Agramer Dom ergänzte. Außerdem bringt er den ganzen Text des Briefes des ungarischen Kanzlers Janós Listhius, den er nach der Niederschlagung des Aufstandes am 28. Februar geschrieben hat. Listhius konnte in der Kanzlei zuverlässige Informationen einholen, so stellt sein Brief eine wertvolle Quelle dar. Er tadelt zum Beispiel den königlichen Inspektor István Fejérvöly, weil dieser die Sache der Bauern vor den Agramer Sabor gebracht hat und infolgedessen letzterer die Bauern ohne die Zustimmung des Königs verurteilt hat. Er ist tief empört darüber, daß die Soldaten des Bans eine Reihe von Dörfern überflüssig in brand gesteckt

haben. Die Geschehnisse hält er für eine Tragödie und berichtet sachlich darüber, wie ganz Slawonien Tahy verflucht.

Die bürgerliche Geschichtsschreibung stützte sich jahrhundertlang bei der Beschreibung des Aufstandes auf die von Istvánffy und Katona veröffentlichten Angaben. Das gilt von Johann Christian von Engel (1770—1844) und Aurel Ignaz Fessler (1756—1839). Dadurch sind auch die Werke solcher hervorragenden Vertreter der bürgerlichen Geschichtsschreibung wie László Szalay (1813—1864) und Mihály Horváth (1809—1878) charakterisiert.

Eine neue Farbe verlieh der Darstellung des Aufstandes, daß Henrik Marczali (1856—1940) das Werk von Franz Krones über die Österreichische Geschichte benützt hat. Noch mehr, daß Ede Margalits am Anfang unseres Jahrhunderts — beauftragt von der Geschichtswissenschaftlichen Kommission der Ungarischen Akademie der Wissenschaften — die zwischen 1850 und 1899 in Zeitschriften erschienenen Ergebnisse der kroatischen historischen Forschung unter dem Titel Horvát történelmi repertorium (Kroatisches historisches Repertorium) in Auszügen veröffentlicht hat. Bezüglich des Bauernaufstandes brachte er einen Auszug aus dem 1874 unter dem Titel Matija Gubec, kralj seljački erschienenen Aufsatz von Vjekoslav Klaić. Daraus erfuhr man Einiges über die auf die Beschwerden der Bauern angeordnete Untersuchung im Jahre 1571, sowie über den Verlauf des Aufstandes in Steiermark und in der Krain. Unter Benutzung dieses Auszuges beschrieb Ignác Aczady (1845—1906) den Verlauf des Aufstandes in seiner Arbeit A magyar jobbágy-ság története (Die Geschichte der ungarischen Leibeigenschaft), die 1906 erschien und nach der Befreiung mehrere Ausgaben erlebte.

Im größten synthetischen Werk der Zwischenkriegszeit, in der Magyar történet (Ungarische Geschichte) schrieb Gyula Szekfű (1883—1955) nicht mehr als nur 3 und halb Zeilen über den Aufstand. Laut seiner Feststellungen wurde die Aufruhr zuerst von einem benachbarten Grundbesitzer gestiftet, dann von einem populären Wirtschaftsverwalter geleitet, worin natürlich die Auffassung steckt, daß das Bauerntum allein nicht imstande ist, einen Aufstand zu organisieren. Er beschrieb übrigens alle Bauernaufstände so kurz.

Zusammenfassend kann festgestellt werden, daß die ungarische Geschichtsschreibung bis zur Befreiung kaum darüber hinausging, was vom Zeitgenossen Miklós Istvánffy beschrieben und vom Jesuiten István Katona erschlossen wurde. Man muß natürlich zugeben, daß die Beschreibung der Geschichte des Aufstandes in erster Linie nicht die Aufgabe der ungarischen Geschichtsschreibung ist. Trotzdem kann beanstandet werden, daß die ungarischen Historiker die Ergebnisse der kroatischen, slowenischen und steierischen Geschichtsforschung außer Acht gelassen haben und niemand über die zusammenfassenden Arbeiten hinausgehend Forschungen durchgeführt und der Klarstellung der Frage des Aufstandes einen selbständigen Aufsatz gewidmet hat.

Nach der Befreiung veröffentlichte László Geréb in seinem Werk A hazai osztályharcok irodalma (Die Literatur der heimischen Klassenkämpfe) 1525—1660 das Quellenmaterial der in die angegebene Zeitspanne fallenden Aufstände in ungarischer Sprache. In dieser Arbeit befindet sich auch der Themenkreis Gubec Máté és a horvát határvidéki felkelés (Matija Gubec und der Aufstand im kroatischen Grenzgebiet (1571—1573, zu dem Geréb neben der

Beschreibung des Aufstandes von Istvánffy auch den diesbezüglichen Teil der bisher ungeachteten Rövid Magyar Crónica (Kurze ungarische Chronik) von Gergely Petthő (um 1570—1629) veröffentlichte. Das Universitätslehrbuch, das Werk von Aladár Mód und die vom Geschichtswissenschaftlichen Institut redigierte Zusammenfassung über die Geschichte Ungarns ergänzten das Bild mit einigen neuen Zügen durch die Veröffentlichung der Geständnisse der Bauern. Das Buch Magyar történeti szöveggyűjtemény (Ungarische historische Chrestomathie) II/1, die als Universitätshilfsbuch erschien, erschloß den Geständnissen der Bauern auch die Anordnung des Königs Maximilian über das Einleiten einer Untersuchung gegen die Adligen, die an dem Aufstand teilgenommen hatten. Schließlich wird bald die in deutscher Sprache abgefaßte Studie von István Sinkovics Der kroatisch-slowenische Bauernaufstand im Jahre 1573 erscheinen, die den Kampf der Bauern im Jahre 1573 auf Grund einiger, früher ungeachtet gelassener, archivalischer Quellen und unter Benutzung der neueren Fachliteratur darzustellen versucht.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

5

U povodu 400. godišnjice hrvatsko-slovenske
seljačke bune

Z A G R E B

1 9 7 3

UREDNIČKI ODBOR

Ljubo BOBAN, Ljubiša DOKLESTIĆ, Ivan KAMPUŠ, Hrvoje MATKOVIĆ,
Gordana VLAJČIĆ

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

IVAN KAMPUŠ

Radovi V

Izdavač

Sveučilište u Zagrebu
Institut za hrvatsku povijest

Za izdavača

Prof. dr Ljubo Boban

Prijevod

Benjamin Tolić, Miljen Šamšalović (njemački), dr Vlasta Vince (slovenski)
dr Geno Senečić (slovački)

Lektori

Stjepan Damjanović, Jasna Penzar

Korektor

Branko Erdeljac

Za sadržaj priloga odgovara autor